

Over esthetica en open wonden: democratie en emoties

Yussef Al Tamimi

ANTW 110 (2): 191–196

DOI: 10.5117/ANTW2018.2.TAMI

Het verhaal: Emmett Till en de tentoonstelling in New York

Josef Früchtl eindigt zijn betoog met een strijdvaardige opmerking: ‘over esthetische kwesties *moet* men strijden, omdat het democratisch van waarde is.’ Dit commentaar bouwt op deze stelling voort door te beschouwen hoe Früchtl’s kijk op de relatie tussen esthetica en gevoelens zich in een concrete en omstreden situatie uitwerkt. Immers, in onze tijd van ‘door digitale media wijdverbreide *bullshit* en *hate speech*’ is de publieke sfeer polemischer dan ooit – iets wat de esthetische ervaring in concrete situaties sterk kan beïnvloeden doordat de persoon van de kunstenaar en de context waar deze zich in beweegt centraal komen te staan bij het esthetische gevoel dat met het kunstwerk wordt gecommuniceerd. Het bespreken van een concrete, omstreden situatie kan helpen om enkele urgente vragen bij Früchtl’s betoog aan het licht te brengen.

Het verhaal begint in New York, maart 2017. In het Whitney Museum of American Art toont een witte kunstenaar haar schilderij van het verminkte gezicht van Emmett Till. Emmett Till was een zwarte tiener die werd gelyncht door twee witte mannen in Mississippi in 1955. Till zou naar een witte vrouw hebben gefloten. Het beeld van het voorheen innemende gezicht van de jonge Till, tot pulp geslagen door de witte mannen, zond schokgolven door het land en werd een icoon van de bloeiende civil rights movement in Amerika.¹

1 De beschuldigingen van de vrouw jegens Till bleken later niet waar te zijn (Perez-Pena 2017). De foto uit 1955 die de VS rondging, van Mamie Till die naar het gelynte lichaam van haar 14-jarige zoon kijkt, is hier te zien: <http://100photos.time.com/photos/emmett-till-david-jackson#-photograph>.

Het gebruik van het beeld van Till's verminkte gezicht door de witte kunstenaar werd door meerdere zwarte kunstenaars bekritiseerd. Het stuk zou een poging zijn een gruweldaad die historisch centraal staat voor de zwarte gemeenschap te esthetiseren. Bovendien gebruikt de witte kunstenaar het beeld binnen een institutionele context van moderne kunst die zelf sterk ongelijk is jegens gekleurde personen. De witte kunstenaar zegt het stuk uit empathie voor de moeder van Till te hebben gemaakt. Ze voegt daaraan toe: 'Art can be a space for empathy, a vehicle for connection. I don't believe that people can ever really know what it is like to be someone else [...] but neither are we all completely unknowable.' (Kennedy 2017).

De omstandigheden zijn complex. Het Whitney Museum of American Art heeft onlangs een verhuizing en renovatie achter de rug gehad. De verhuizing naar een rijkere, wittere buurt in New York heeft het museum op de kaart gezet en in bezoekersaantallen doen stijgen. Tegelijk wordt het museum geloofd om de diversiteit bij de selectie van kunstenaars; de betreffende tentoonstelling bestond voor de helft uit vrouwen en voor de helft uit POC.

De curatoren meenden dat het doel van het toevoegen van het schilderij was om belangrijke vragen over ras, macht en privilege in de huidige samenleving in de Verenigde Staten aan de kaak te stellen. Volgens hen zijn dit onderwerpen die een rol spelen ongeacht ras: 'Yes, it's mostly black men who are being killed, but in a larger sense this is an American problem.'

De theorie: Zelfpresentatie: welk 'zelf' presenteert?

Om deze complexe patstelling tussen artiesten te verbinden aan Früchtl's betoog, dienen we eerst de politieke en filosofische context van de situatie te bespreken. In de Verenigde Staten is het strijden voor politieke doelen op basis van het behoren tot een bepaalde sociale achtergrond, ook wel identiteitspolitiek genoemd, een strategie die al sinds de twintigste eeuw wijdverspreid is. De vraag over de rol van mensen zonder dezelfde achtergrond binnen zulke verbanden (mannen in feministische kringen, witten in de burgerrechtenbeweging) heeft altijd tot meningsverschillen geleid, met name over hun plek in de hiërarchie van de beweging en in hoeverre zij zich kunnen identificeren met de ervaring van onrecht die de strijd drijft.

Sinds de verkiezing van Donald Trump is opnieuw een discussie losgebarsten onder Amerikaanse liberalen over de toekomst van identiteitspoli-

tiek. Mark Lilla, hoogleraar Humanistiek aan Colombia University, schreef direct na de verkiezingen in een polemisch stuk dat de focus van de linkse politiek op identiteit een ramp is gebleken (Lilla 2016). Identiteit heeft voor fragmentatie op links gezorgd die elke vorm van een gedeelde visie op de toekomst onmogelijk heeft gemaakt. Een radicaal individualisme staat ten grondslag van identiteitspolitiek waarbij het ontdekken van het zelf centraal staat, ook en vooral op universiteiten. Hierdoor zijn mensen in linkse kringen in zichzelf gekeerde personen geworden die het vermogen hebben verloren om de bredere bevolking voor zich te winnen. Zo bekritiseert Lilla de beweging Black Lives Matter omdat zij weliswaar misstanden aan het licht brengt, maar geen solidariteit creëert. Het is daarom tijd om identiteit achter ons te laten, zo zegt Lilla.

Deze discussie over de rol van identiteit in politiek die sinds kort weer volop in de aandacht staat was al eerder onderwerp van een levendige discussie tussen Nancy Fraser en Axel Honneth van de derde generatie Frankfurter Schule. In het titatendebat betoogt Fraser dat erkenning een te grote rol heeft gekregen in theorieën van sociale rechtvaardigheid (Fraser en Honneth 2003). Hierdoor is de strijd voor eerlijke verdeling op de achtergrond verdwenen. Erkenning en eerlijke verdeling zijn volgens Fraser met elkaar verweven vormen van strijd voor sociale rechtvaardigheid, maar ze zijn wel analytisch onderscheidbaar. Daarom moet de strijd om eerlijke verdeling in de samenleving niet op de achtergrond raken door de strijd voor erkenning voor sociale groepen.

Voor Honneth, in tegenstelling tot Fraser, is erkenning de primaire kwestie. De strijd voor erkenning is de bron waar alle andere eisen voor sociale rechtvaardigheid uit voortvloeien. In plaats van een analytisch onderscheid te maken tussen erkenning en eerlijke verdeling, plaatst Honneth beiden onder de noemer van erkenning. Dit past bij de meer fenomenologische benadering die Honneth hanteert. Honneth kijkt naar sociale rechtvaardigheid zoals deze wordt gevoeld in de dagelijkse ervaring, waar onrecht samengaat met vernedering, schaamte en minachting. Hij stelt dat deze vormen van onrecht de basis leggen voor ongelijke economische en politieke behandeling. Culturele en symbolische ongelijkheden gaan daarom vooraf aan economische en politieke ongelijkheden. Zonder het wegnemen van de ongelijkheden in de erkenning van de ander, zal het moeilijk zijn om bredere kwesties van eerlijke verdeling of politieke ongelijkheden het hoofd te bieden.

De reactie van de curatoren van de tentoonstelling in het Whitney Museum past feilloos in het raamwerk van Fraser. Hoewel het probleem van politie- en ander geweld vooral de zwarte gemeenschap raakt, menen

de curatoren dat het ook om een breder Amerikaans probleem gaat wat het tentoonstellen van het schilderij van Emmett Till rechtvaardigt. Vanuit Honneth's perspectief is de kritiek van de zwarte kunstenaars begrijpelijk. Het gebruik van het iconische beeld van Emmett Till gebeurt in een context die ongelijk is voor zwarte kunst en kunstenaars, en bovendien in een witte buurt waar de segregatie in New York het commerciële succes van het museum mogelijk heeft gemaakt. De brede strijd tegen onrechtvaardigheid kan niet gevoerd worden wanneer basale ongelijkheden in erkenning nog zo prevalent zijn.

Honneth's nadruk op erkenning brengt ons bij het belang van differentiëring tussen diverse identiteiten van individuen en groepen en hoe de behoefte tot erkenning van sociale groepen in een moderne democratische samenleving kan worden ingevuld. De drang tot differentiëring wordt door Früchtel ook uitgelicht, al doet hij dat met nadruk op de relatie van zelfpresentatie tot onbeschaamdheid (p. 4-5). De individualiteitscultuur van de moderne tijd gecombineerd met de virtualisering van het sociale leven heeft een onbegrensde differentiëring en zelfpresentatie mogelijk gemaakt, waardoor onbeschaamdheid een cultuur is geworden die karakteristiek is voor de hedendaagse burger, met alle politieke gevolgen van dien. Deze *move* werpt een origineel licht op het debat over de rol van identiteit in politiek omdat het de individualiserende gevolgen van identiteitspolitiek in het bredere perspectief plaatst van de culturele, sociale en psychologische effecten die culturele fenomenen zoals social media op het denken over onszelf heeft gehad.

Wat echter aan deze analyse ontbreekt – alsook aan het intersubjectieve Kantiaanse model van het esthetische gevoel dat Früchtel voorstaat omdat de persoon van degenen die twisten in dat model bijkomstig is – zijn precies die discussies waar het sociaal en politiek gevoelig ligt wie de 'zelfpresentatie doet, zoals met het schilderij van Emmett Till in New York het geval is. In theoretische opzicht kan men hierin een voorkeur hebben voor Fraser of Honneth. De praktische gevolgen hiervan zijn redelijk complex. In Fraser's benadering is het vertonen van het schilderij begrijpelijk omdat het een gedeelde strijd tegen sociale onrechtvaardigheid vormt. Vanuit Honneth's perspectief is de kritiek van de zwarte kunstenaars begrijpelijk, omdat de erkenning van de zwarte bevolking in Amerika in ieder opzicht achterloopt.

De omstredenheid werkt op complexe wijze door op de drie centrale noemers die Früchtel noemt in verband met de rol die gevoelens in een democratie moeten spelen: presentatie, compensatie en transformatie. Ten eerste wordt de presentatie van het gevoel in dit geval als zodanig als

problematisch gezien. Weliswaar tracht de witte kunstenaar met het kunstwerk een gevoel over te brengen dat zij als authentiek ervaart, maar niet alleen wordt de presentatie ervan binnen de huidige institutionele context door andere kunstenaars als ondermijnend gezien, ook menen zij dat het gevoel door de ‘verkeerde’ persoon, een witte kunstenaar, wordt toegeëigend. Ten tweede lijkt het kunstwerk daarmee in plaats van ‘negatieve’ gevoelens (om met Arendt te spreken) te compenseren eerder een diepe verdeeldheid aan te wakkeren. Ten derde lijkt de situatie voor de transformatie van gevoelens dubbele gevolgen te hebben. Aan de ene kant maakt het kunstwerk gevoelens ‘productief’ voor de democratische strijd door raciale kwesties in de kunstindustrie aan het licht te brengen; aan de andere kant lijkt het kunstwerk voor een scheur tussen kunstenaars te zorgen die voorheen wellicht in mindere mate aanwezig was.

Deze complexiteit zet een kanttekening bij Früchtl’s stelling dat de esthetische ervaring die van een kunstwerk uitgaat ‘de communicatie van specifieke gevoelens mogelijk [maakt]’. Wanneer een kunstwerk een open wond aangaat is de persoon van de kunstenaar en de context waar deze zich in beweegt cruciaal voor het esthetische gevoel dat met het kunstwerk wordt gecommuniceerd. De communicatie van gevoelens wordt in dit soort situaties dan ook aanzienlijk moeilijker gemaakt. Hoe houdt Früchtl’s interessante fenomenologische benadering van het esthetische gevoel stand in dit soort situaties? Dat is een uitdagend onderwerp voor verdere discussie.

Bibliografie

- Fraser, N. en Honneth, A. (2003) *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London: Verso.
- Kennedy, R. (2017) ‘White Artist’s Painting of Emmett Till at Whitney Biennial Draws Protests’, *New York Times*, 21 maart.
- Lilla, M. (2016) *The Once and Future Liberal*. New York: Harper Collins.
- Perez-Pena, R. (2017) ‘Woman Linked to 1955 Emmett Till Murder Tells Historian Her Claims Were False’, *New York Times*, 27 januari.

Over de auteur

Yussef Al Tamimi (Rechtsgeleerdheid, Wijsbegeerte (beiden VU Amsterdam) en Sociaal beleid (Oxford)) doet onderzoek naar de rol van identiteit en thuisgevoel bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Zijn

meest recente artikel is 'Human Rights and the Excess of Identity: A Legal and Theoretical Inquiry into the Notion of Identity in Strasbourg Case Law' (in *Social & Legal Studies*).